

Lipsanoteca de Sant Andreu de Bestrecà
Text: Marianne Blanchard, M.A.

Segona meitat del segle X

Marbre i fusta

7,7 x 5,3 x 4,7 cm

Museu d'Art de Girona. Núm. Reg. MDG 134

Fons Bisbat de Girona

A començament de juliol de l'any 1965, un grup de seminaristes de Girona, dirigits per Miguel Oliva Prat, van anar a l'Alta Garrotxa a restaurar l'església romànica de Sant Andreu de Bestrecà. Els últims dies van descobrir a l'interior de l'altar major del segle XII quatre lipsanoteques que encara contenien relíquies. En efecte, el peu de l'altar contenia en el centre dues cavitats, una a sobre de l'altra. A la de sota, hi havia dues caixes de fusta —una de tornejada i una d'esculpida—, i una capseta de marbre amb una tapa de fusta. A la cavitat de sobre, hi havia una lipsanoteca d'estuc, amb forma de tomba. El forat estava tapat per una placa de guix coberta pels segells d'un bisbe desconegut, just a sota de la taula de l'altar. Aquestes lipsanoteques són els únics testimonis de les consagracions medievals d'aquest antic temple, del qual tenim constància des de l'any 977.¹ La peça d'aquest mes de gener és una de les lipsanoteques de l'altar de Bestrecà: la caixa de marbre amb una tapa de fusta. És la més susceptible d'oferir informacions sobre els primers temps d'aquesta església.



Des del segle IV, les esglésies necessiten un altar consagrat per funcionar, amb relíquies o construït directament sobre el cos d'un sant. A partir d'aquest segle, el ritual de consagració es desenvolupà lentament a escala regional. Durant el període romànic, la litúrgia que prevalia als comtats catalans era la de l'*ordo* narbonès, que es basava en la tradició francoromana, barrejada amb les pràctiques litúrgiques hispàniques anteriors.² El ritual narbonès per a la consagració de l'església era llarg i complicat i tenia un objectiu fonamental: transformava espais comuns en espais divins. L'enterrament de les relíquies a l'altar determinava l'emplaçament del lloc instituït, encarnava el Crist a dins de l'església.

Als bisbats catalans dels segles X-XII, les relíquies eren dipositades dins d'un recipient anomenat lipsanoteca. Les lipsanoteques d'aquest període no només contenien relíquies: podien contenir pergamins amb fragments del Decàleg i el començament dels quatre Evangelis, informació bàsica sobre la consagració (data, any, bisbe) i llistes dels noms d'homes i dones, tant clergues com laics, vius o morts, que tenien algun vincle amb l'església en qüestió. A vegades també contenien fragments d'hòsties i encens, i petites ampolles de vi sagrat o olis. Les lipsanoteques o el forat en què eren col·locades se segellava amb cera o guix, i s'hi imprimia l'anell del bisbe fins a set vegades. En alguns casos també porten inscripcions que identifiquen les relíquies o mencionen persones.

La lipsanoteca Núm. Reg. MDG 134³ provinent de Sant Andreu de Bestracà és part d'aquesta tradició litúrgica narbonesa. Té un cos de marbre que mesura 7,7 cm d'amplada per 5,3 cm de profunditat i 4,7 cm d'alçada. El forat per a les relíquies és a la part de dalt i conté un encaix intern per a la tapa de fusta, que es troba força malmesa. A més de ser d'una tipologia formal similar al conjunt de lipsanoteques catalanes romàniques, estava segellada i porta dues inscripcions nominals. A una de les cares amples, hi trobem una inscripció en lletres majúscules: «BORRELU». A la cara estreta que segueix per la dreta, s'hi pot llegir el títol d'aquest Borrell, en la mateixa lletra: «PRB», per *presbiter*, que vol dir prevere. Les lletres d'aquest nom van ser esculpides acuradament a la pedra amb un punxó i una massa, però no segueixen una línia recta. A la cara ampla posterior, hi ha un altre nom amb un títol inscrit a sota, però d'una lletra majúscula menys hàbil i gravada directament amb una punta dura: «BERNARDUS / LACH»,⁴ que es pot traduir com «Bernat / laic»⁵. Qui eren el mossèn Borrell i el laic Bernat?

Als segles X-XII, les consagracions d'esglésies tenien un sentit comunitari molt gran. Fer donacions a l'església o contribuir en la seva edificació significava participar en l'economia de la salvació, podia tenir recompensa en la vida eterna. Sembla que les accions de certes persones en el procés de construcció i consagració els donava el dret d'inscriure el seu nom en aquest lloc prominent que eren les lipsanoteques. Fer-ho els apropava a les relíquies i, així, a Déu. La majoria eren sacerdots i laics locals. La gamma d'accions que podien ser recompensades era força gran: ordenar o promoure la construcció/consagració de l'església, fer donatius a l'església per a la seva edificació, fabricar la lipsanoteca per a les relíquies, adquirir-la i dipositar-la dins l'altar.

En el cas de Bestracà, trobem inscrits els noms d'un prevere i d'un laic, els quals no sabem si coincidiren en la mateixa consagració o en dues de successives. Identificar amb certesa una persona només amb un nom és impossible sense documentació directa i, malauradament, Bestracà té molt poca documentació, i tota indirecta. De tota manera, es pot plantejar una hipòtesi plausible. La nostra és que el dit mossèn Borrell podria ser el promotor de la construcció de la primera església de Sant Andreu de Bestracà, substituïda per l'actual. Correspondria a la segona meitat del segle X, abans del 977. El segle X era un moment en el qual el nom de Borrell era molt difós. A més, la tècnica i la lletra del nom sembla encaixar millor amb aquesta data,



Lipsanoteca de Sant Andreu de Bestracà, s.X. Museu d'Art de Girona. Núm. Reg. MDG 134. Fons Bisbat de Girona.



Lipsanoteca de Sant Andreu de Bestracà, s.X. Museu d'Art de Girona. Núm. Reg. MDG 134. Fons Bisbat de Girona.

com també la forma del recipient. Pel que fa al laic Bernat, plantegem la possibilitat que sigui un dels primers castlans coneguts del castell de Bestracà, Bernardus de Bestrachano, que apareix a la documentació els anys 1138 i 1139 com a testimoni d'actes lligat amb el monestir de Sant Joan de les Abadesses⁶ i, en el 1157, com a acusat en un judici a la cúria de Ramon Berenguer IV.⁷ Aquest Bernat de Bestracà era un senyor local i tant el seu període d'actuació com les seves activitats lligades amb Sant Joan de les Abadesses podrien correspondre a la construcció del temple actual, el qual es data habitualment del segle XII. Bernat hauria ordenat la construcció d'una nova església dedicada a Sant Andreu i, a l'hora de consagrar-la, hauria afegit el seu nom a l'antiga lipsanoteca amb una punta dura. S'hauria identificat com a laic per diferenciar-se del mossèn Borrell. També era habitual per als senyors locals o castlans sense títols identificar-se com a laics en els documents escrits. Així, doncs, la lipsanoteca Núm. Reg. MDG 134 portaria els noms dels dos primers promotors de l'església de Sant Andreu de Bestracà. Sense les inscripcions, no sabríem res del seu rol en l'edificació del temple.

Més enllà que la nostra hipòtesi sigui encertada o no, aquesta lipsanoteca és un testimoni del paper que tenien tant els poders eclesiàstics com els laics a l'hora de construir i consagrar una església. També és testimoni d'un fenomen molt difós a Catalunya: la voluntat dels promotors de ser presents a l'espai sagrat i de ser associats a la seva església.

1. Testament del comte Miró de Besalú, bisbe de Girona, 24 de novembre de 977 (*Catalunya carolíngia*, vol. V, núm. 441, p. 393-396).

2. GROS I PUJOL, M. dels Sants. «El *Ordo* romano-hispánico de Narbona para la consagración de iglesias», *Hispania Sacra*, 1966, vol. 19, núm. 38, p. 321-401.

3. La lipsanoteca Núm. reg. MDG 134 està publicada en dos volums de la *Catalunya Romànica*: CR IV (1990), p. 158-159 i CR XXIII (1988), p. 115. També apareix en un article que tracta les lipsanoteques d'alabastre: BASTARDES I PARERA, R. *Les lipsanoteques d'alabastre*, Barcelona, 1989, p. 21-22 i 27.

4. Aquesta última inscripció no s'ha transcrit així ni a la *Catalunya Romànica* (Jordi Vigué i Viñas) ni a l'article de Rafael Bastardes i Parera sobre les lipsanoteques d'alabastre. Ells llegien «BERNARDUS / ALVICH», sense explicar que volia dir «Alvich». No se sap com van arribar a aquest resultat, però després d'un examen meticulós de la inscripció hem arribat a la conclusió ferma que es tracta d'una interpretació errònia.

5. L'existència de l'ortografia «l-a-c-h» per escriure el llatí *laicus* és atestada per un pergami provinent de Sant Julià de Vilatorrada, que és datat de la consagració de 1050 (Museu Episcopal de Vic, 17380).

6. BAIGES, I. J. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, vol. III, Barcelona, doc. 752, p. 1238-1239; J. Ferrer i Godoy (2009), *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*, Barcelona, 2010, doc. 87, p. 149-151.

7. BAIGES, I. J. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal...*, vol. IV, Barcelona, 2010, doc. 1012, p. 1627-1629.